

Utvärdering av modellen "Gården som pedagogisk resurs"

Bakgrund

Skolans kanske största och viktigaste utmaning är att utveckla en utbildning som bidrar till förutsättningar för ett hållbarare samhälle. I en sådan utbildning borde markanvändning, lantbruk och livsmedelsproduktion ingå som en självklar del, eftersom det påverkar många viktiga områden i samhället, både lokalt och globalt. Skolans kursplaner har dock få tydliga mål vad gäller elevernas kunskap om lantbruk och livsmedelsproduktion (Skolverket, 2011). Lantbruksnäringen har länge strävat efter att nå skolan genom erbjudanden om studiebesök och informations-material. Små barn lockas av maskiner och djur och för många lärare under de tidigare skolåren är det självklart att besöka ett lantbruk. För äldre elever finns det dock en risk att lantbruk är något "ocoolt" och i värsta fall huvudsakligen står för "skitjobb", "djurfabriker" och miljöproblem. Då avståndet mellan stad och land är växande, kan man anta att andelen elever och lärare med landsbygds- och lantbruksbakgrund stadigt minskar. Därför är det förvånande att staten endast i mycket begränsad omfattning tillhandahåller lantbruksinformation till skolor. Med få krav i styrdokument och minskad erfarenhet hos lärare och elever, riskerar undervisningen om lantbruk och livsmedelsproduktion därför att marginaliseras. Skolan har tydliga skrivningar i läroplanen om att all undervisning ska präglas av ett miljö- och etiskt perspektiv och att skolan ska arbeta med hållbar utveckling och demokrati. I Myndigheten för skolutvecklings rapport (2004) "Lärande om hållbar utveckling" kan man läsa: "Hållbar utveckling handlar om frågor som rör värde, moral, mänskliga rättigheter, demokrati, delaktighet, jämställdhet, etnicitet, makt, samhällsliga intressekonflikter och vår relation till naturen". Om man höjer blicken från gulliga djur och traktorer så borde lantbruket ha en given plats i undervisningen för hållbar utveckling, etik och demokrati, eftersom lantbruket bidrar och berör många för samhället helt nödvändiga områden; såsom livsmedelsproduktion, biodiversitet, energiproduktion, markanvändning, landsbygdsutveckling, djurvälstånd, landskapets utveckling, klimatförändringar, övergödning, kretslopp av växtnäring, rekreation mm. Lantbruk kan bedrivas på olika sätt, men det handlar om metoder för att bruka naturen och nyttja fotosyntesen och efterföljande förädling för livsmedel och energi, vilket tillsammans med effekterna av detta brukande är centrala frågor för en hållbar samhällsutveckling. Att lära känna naturen genom att bruka den är ett bra sätt att se sin egen roll i världen och förstå att naturen och miljön berör oss och finns i vår närhet (Mayer-Smith, 2007).

Man brukar prata om tre olika miljöundervisningstraditioner; faktabaserad, normerande och pluralistisk (Öhman, 2009). Den faktabaserade traditionen förmedlar vetenskapliga fakta, den demokratiska aspekten utgörs då av att eleven får kunskap om miljöproblematiken. Personliga värderingar ingår inte och den demokratiska processen att diskutera med andra och ta ställning kommer efter utbildningen. Den normerande traditionen ser miljöfrågor som ett behov av att ändra människors attityder och livsstil. Förändringen ska göras utifrån vetenskapliga fakta, som bestämts av experter. Den demokratiska processen, där eleven inte ingår, sker således innan utbildningen. Skolans uppgift blir att undervisa eleverna om miljövänliga attityder och värderingar, så att de kan anamma dem och bidra till miljövänlig utveckling, men någon annan bestämmer vad som är de "rätta" värderingarna och attityderna. Den pluralistiska traditionen ser miljöfrågor istället som politiska problem. Det vill säga konflikter mellan värderingar, synsätt och intressen. Undervisningen ska sträva efter att presentera olika åsikter, frågor och problem, som rör vårt samhälle idag och i framtiden. Elevens uppgift blir att kritiskt granska basen av kunskap och de synsätt och värderingar som den grundas på. Den demokratiska processen hamnar därmed mitt i utbildningen och involverar eleven. I arbetet för ett mer hållbart samhälle och i diskussionerna kring lantbruk och livsmedelsproduktion, uppkommer hela tiden problem, konflikter och frågor där människor tänker olika utifrån sina olika perspektiv. Vad som är hållbart, måste bli en diskussion inom ramen för våra ekologiska ramar.

Idag sker sannolikt en stor del av undervisningen om lantbruk och livsmedelsproduktion genom antingen en faktabaserad tradition - titta på traktorer, kalvar och potatis, lantbruket bidrar till övergödning och biodiversitet - eller en normerande tradition - köp närproducerat, svenskt, efter säsong, småskaligt och ekologiskt. Genom att involvera livsmedelsproduktionen i en pluralistisk tradition av undervisning för hållbar utveckling skulle perspektivet bli ett annat och eleven skulle utifrån sina egna behov framförallt av mat, sina önskemål om att odla själv eller inte samt en mängd andra för samhället viktiga frågeställningar, kunna lära om hållbar utveckling utifrån de tre perspektiven; ekologiskt, ekonomiskt och socialt. På så sätt skulle lantbruket sättas i sitt rätta sammanhang och morgondagens konsumenter och beslutfattare skulle få möjlighet att förstå vilken roll lantbruket spelar i samhällsutvecklingen ur många olika aspekter. Lantbruk är också företag och skolan ska arbeta med entreprenörskap och samarbeta med lokalsamhället, enligt läroplanen (Skolverket, 2011). En undersökning som LRF gjorde 2008 visade att skolledare och ansvariga inom kommunen var medvetna om att de i läroplanen har krav på sig att samarbeta med företag i närområdet, men man tänkte inte på lantbruk som dylika och inte heller som framtida arbetsgivare åt eleverna (Lrf, 2008). Detta visar på vikten för lantbruksnäringen att nå ut i samhället och att eleven får arbeta med livsmedelsproduktion både ur ett personligt perspektiv - hur och vem ska producera min mat, kanske jag vill arbeta med livsmedelsproduktion - och ur ett samhällsperspektiv - vilken roll spelar lantbruket i en hållbar samhällsutveckling. När lantbrukare möter barn och ungdomar, kan många frågor komma upp, vilket kan påverka alla

inblandade och få alla att reflektera. En skånsk lantbrukare sa: *"Ibland gör man kanske saker som man borde ifrågasätta så att säga ... å ska man då förklara för barn och ungdomar så ... kanske man själv leds in på andra vägar"*. En högstadiellev som odlat sa: *"Jag hade inte tänkt på att det var så mycket arbete som det faktiskt var. Ja, jag tänker på att vi inte ska slösa med maten eftersom det är människor som jobbat hårt för att vi ska få mat"*.

I samhällsdebatten förekommer kontinuerligt rapporter om att svenska ungdomar mår psykiskt dåligt. Det har också skett en tydlig, stegvis försämring sedan slutet av 1900-talet (Socialstyrelsen, 2013). Flickors hälsa kan knytas till trivsel i skolan, graden av självkänsla och välbefinnande (Larsson, 2014). Larsson (2014) beskriver att hälsa uppkommer i meningsfulla kontexter, i relationen till andra och när man känner att man kan hantera sitt liv och klara av de krav som ställs på ens person. Att känna samhörighet med andra ger mening åt tillvaron och djur beskrivs som viktiga genom att de aldrig dömer utan inbjuder till samhörighet, som ofta kräver människans agerande, vilket i sin tur får personen att känna sig betydelsefull. Många ungdomar gör sällan något som är "på riktigt", vilket både kan orsaka meningslöshet i det man gör och ge en känsla av att man själv inte bidrar. Avståndet till vuxenvärldens arbeten är ofta stort och valfriheten angående vad man ska ägna sitt liv åt är enorm. Alla ska vara sin egen lyckas smed, vilket kan sätta stor press på individen. Vad kan jag, vem är jag och vad vill jag, är frågor som många unga brottas med?

Illeris (2003) menar att lärande utgörs av *"alla processer som leder till permanent kapacitetsförändring, oavsett om de är av fysisk, kognitiv, känslomässig eller social natur och inte bara beror på biologisk mognad eller åldrande"*. Allt en individ erfar och reflekterat kring kan sägas vara ett lärande om det förändrar individens sätt att se på världen. För att förstå någonting krävs reflektion av individen själv eller tillsammans med andra. Huruvida den nya kunskapen kommer användas som utgångspunkt för ett agerande, är alltid ett aktivt val av den som lär. Att förstå någonting eller bygga upp kunskap och färdigheter är inte detsamma som överföring av information mellan individer. Det finns ingen kunskapsöverföring. Alla människor skapar sin egen kunskap och verklighet utifrån sina erfarenheter och med hjälp av sitt språk (Ison & Russel, 2000). Skolans uppgift är att utsätta eleverna för situationer, där de kan lära av egen erfarenhet och sedan stötta dem i reflektionen kring vad de har upplevt.

Gården som pedagogisk resurs (GSPR) är en modell för samarbete mellan skola och lantbruk med ursprung i Norge. Det handlar om utomhuspedagogik med fokus på den enskilda elevens lärande, psykiska hälsa, erfarenheter samt sociala och personliga utveckling genom praktiskt arbete på ett lantbruk med djur, natur, mat och odling. För skaparna av modellen var utgångspunkten *"hur kan vi bidra till att ge elever hopp, mod och beslutsamhet så att de vill och kan delta på ett produktivt sätt i formandet av sin omgivning"* (<http://www.livinglearning.org/InEnglish.htm>). Det projekt som här redovisas, föddes ur kontakter med den norska modellen GSPR, en vilja att studera effekter av modellen samt att undersöka förutsättningarna för samarbeten mellan skolor och lantbruk i Sverige. Intresset för att öka samarbetet mellan skola och lantbruk är stort runt om i världen enligt en tidigare litteraturstudie finansierad av SLF (Lundström, 2010). Projektets syfte var att öka kunskaperna om elevers erfarenheter, upplevelser och läroprocesser vid praktiskt arbete på ett lantbruk samt att definiera möjligheter och hinder vid start av liknande verksamheter. Frågeställningarna var:

- Vad sker i mötet mellan eleven och det praktiska arbetet på gården – vad börjar de förstå?
- Hur påverkar olika former av sådana möten elevernas läroprocesser?
- Hur kan arbetet med att organisera denna form av möten i större skala utformas med fokus på elevernas lärande?

Material och metoder

Projektet har genomförts som en kvalitativ fallstudie med tre fall med triangulering av empirin genom en enkät, semistrukturerade intervjuer samt deltagande observation. Syftet var att tolka och förstå de fenomen som uppstår vid det praktiska arbetet utifrån Kolbs (1984) modell för erfarenhetsbaserat lärande samt Deci et al (1991) self-determination theory (SDT). Empirin har tolkats med en hermeneutisk och fenomenologisk ansats (Widerberg, 2002). De tre fallen utgörs av en norsk skola i Nannestad, en svensk skola i Varberg samt tre lantbrukare som driver/har drivit verksamhet där de tog emot skolelever.

Enkäten är uppbyggd för att spegla elevers motivation och engagemang på gården och i skolan utifrån motivationsteorin SDT (Deci et al, 1991). Mycket förenklat bygger den på att elevens motivation till lärande är kopplat till individens engagemang kontra missnöje, både speglat som aktivitet och känsla (Skinner et al, 2012). Engagemang/missnöje i lärsituationen är ett resultat av tre avgörande faktorer för en individs motivation – individens upplevelse av tillhörighet, kompetens och autonomi. Man skiljer på inre motivation (det är roligt), identifierad motivation (man förstår värdet) och yttre motivation (för belöning eller tvång). Inre motivation ger bäst förutsättningar för lärande och yttre motivation sämst. Enkäten är uppbyggd efter en amerikansk förebild (Skinner et al, 2012) där eleven besvarar grupper av påståenden, som gruppvis speglar deras känsla av engagemang, motivation, tillhörighet, kompetens, autonomi mm. Dessa komponenter kan

sedan trianguleras med kvalitativa resultat från deltagande observationer och intervjuer och ge ytterligare pusselbitar till svaret på forskningsfrågorna.

Fall 1: Nannestad ungdomsskola (högstadieskola) och Hegli gård

Nannestad ligger ca 5 mil norr om Oslo. Skolan har 6 parallellklasser i sjuan, åttan och med omkring 25-27 elever i varje. Hegli gård ligger 2 km utanför Nannestad tätort. Gården drivs ekologiskt och omfattar 14 ha åker, 3 ha bete och 3 ha skog. På gården finns 15 mjölkkor med rekrytering, hönor, gäss, katter, en häst, en hund, bin och några grisar. Gården har en stor köksträdgård och ett mindre växthus. Gårdens huvudbyggnad är från 1700-talet och det finns ett klart historiskt perspektiv i den undervisning och det arbete som bedrivs på gården. Heglis ägare drev gården (pension 2014, ny ansvarig på gården) och var anställd på heltid som lärare på skolan, men hade all arbetstid förlagd till gården. Skolan ersatte gårdens ägare ekonomiskt för lokaler och underhåll samt mat som köptes in. Verksamheten på Hegli finansierades direkt av kommunen och samarbetet har pågått sedan slutet av 1990-talet. Huvudsyfte med verksamheten var att ge eleverna möjlighet att lära om våra grundläggande behov och möjligheter till försörjning i förhållande till naturen och till en hållbar samhällsutveckling. Ambitionen var att använda äldre metoder och sträva efter att så långt det är möjligt producera den mat som äts av besökarna på gården. Korna är gårdens motor genom produktion av mjölk, kött och gödsel. Alla elever tillbringar 4 heltidsveckor på Hegli under högstadiet. Det pedagogiska upplägget är framtaget av lantbrukaren i samverkan med skolan. Den bärande tanken är att lära genom praktiskt, riktigt arbete och knyta skolans teori till det praktiska arbetet. Målen för verksamheten på gården är att eleven ska få: 1) Kännedom och insikt om grundläggande försörjningsvillkor, 2) Bättre sammanhang mellan teori och praktik, 3) Erfarenhet av praktiskt arbete, arbetsglädje och självtillit, 4) Mer sammanhängande tid i lärandesituationen, 5) Möjlighet att se sammanhang och helhet i kunskapsförmedlingen, 6) Ro och tid till eftertanke. Programmet ser ut enligt nedan. Under alla veckor sköter elever djur och lagar lunch, men inga elever mjölkar:

- **Klass 7 på hösten:** Halvklass. Genomgång av regler och rutiner på gården. Eleverna får bekanta sig med djuren och delta i deras skötsel. De arbetar med uppgifter i matematik, engelska och historia med anknytning till gården och dess omgivning. Byggnader, maskiner och marker studeras, ritas av och utgör grunden för de olika ämnena. Gårdens historia och funktion beskrivs parallellt med läsning och diskussion av norsk litteratur och historia.
- **Klass 7 på våren:** Helklass. Eleverna arbetar i trädgården och varje grupp får en odlingsbädd att gödsla, rensa och så eller plantera. Ved sågas, huggs och staplas och olika reparationer och byggnationer utförs.
- **Klass 8 på hösten:** Skörden från trädgården tas omhand. Grönsaker fryses in och frukt och bär plockas. Ett djur (kalv, lamm eller fjäderfä) slaktas med eleverna på gården och köttet tas om hand.
- **Klass 9 på vintern:** Under veckan diskuteras hållbar utveckling och olika hantverk. Sista dagen på Hegli genomför varje klass ett gästbud för far- och morföräldrar. Råvaror till menyn kommer från gården, så långt det är möjligt och eleverna ansvarar för olika områden till festen. Det kan vara matlagning, dekoration, underhållning, information mm.

Uppföljningen gjordes genom deltagande observation (i årskurs sju och åtta) under ca tre veckor totalt, en enkät till Nannestads ungdomsskolas samtliga elever i åk nio (observerade elever gick då i nian; samma enkät som i Sverige), intervjuer med elever i den klass som observerats mest (årskurs åtta), elever på gymnasiet som varit på Hegli tidigare samt lärare och rektor på Nannestad ungdomsskola. Enkäten sändes ut till skolan i april 2014, då alla nior var färdiga på Hegli.

Fall 2: Montessoriskolan Lära för livet (F-klass till högstadiet) och dess gård Rydet

Lära för livet ligger i Varberg och drivs som friskola av en stiftelse. 2010 köptes gården Rydet i Bollebygd, med syfte att starta en farmschool (FS) för de ca 25 högstadieleverna, enligt Maria Montessoris koncept "Erdkinder" och med en amerikansk skola som förebild. Skolan har flera utländska lärare och en del av undervisningen sker på engelska. Rektor har ett stort internationellt kontaktnät och undervisar regelbundet bland annat i USA och Italien. Under 2014 genomförs en internationell Montessoritutbildning på FS för högstadielärare. På Rydet finns grisar, getter, får, hönor, kalkoner, katter, ankor, bin och kaniner. På gårdens ca 3 ha finns ett växthus och man odlar vall, potatis och grönsaker. Där finns också en gammal skolbyggnad som håller på att renoveras för att användas som skola. På gården arbetar en person heltid, dels med eleverna och dels som ansvarig för djuren när eleverna inte är där. Eleverna (halvklass) bor på gården tre nätter varannan vecka och tillbringar hälften av skoldagarna på gården. En av lärarna bor med dem när de är på Rydet. Musik, idrott och främmande språk läser eleverna enbart på skolan i Varberg. Alla andra ämnen läses helt eller delvis på FS. Skolan har fått dispens från att följa en rigid timplan och Skolinspektionen besökte skolan 2013 utan anmärkning. Grundtanken i det pedagogiska upplägget är att elevens tidigare kunskaper ska användas och målet är att eleverna ska arbeta både praktiskt och teoretiskt med ekonomiskt ansvar. Livsmedelsproduktion ses som verktyg för att nå pedagogiska mål, inte som mål i sig. Driften på gården bestäms av elever och lärare tillsammans, men eleverna har ekonomiskt ansvar, med stöd av lärare. Beslut fattas på veckovisa "community" möten, då alla elever och lärare deltar. Gårdens produktion av kött, potatis och grönsaker används i matlagningen och eventuellt överskott säljs och ingår i gårdens ekonomi. Eleverna säljer också

marmelad, sylt, honung, kaniner, handarbeten mm och ordnar marknader och frukostar i Varberg. Elever kan välja att bli ansvariga (managers) inom olika områden och får då ett speciellt ansvar, exempelvis för djur eller odling. Skolarbetet är indelat i två perioder per termin och under varje period görs teman, som är ämnesövergripande och utgår från behov på FS, så att det praktiska arbetet blir en naturlig del av varje tema. Några av eleverna är i Sverige enbart för att få uppleva FS och talar inte svenska. Under 2013 gick två elever från Tyskland, en från Österrike och en från Norge på FS.

Arbetet på FS är schemalagt så tillvida att några elever sköter djur varje morgon, några lagar frukost, respektive lunch, fika och kvällsmat. Däremellan varvas praktiskt utarbete med skolarbete inom varje elevs aktuella tema. Skoldagen pågår från morgon till kväll med inslag av ledig tid. Det finns ingen TV på Rydet och mobiltelefoner är förbjudna. Tanken är att eleverna ska umgås, arbeta tillsammans och lära känna varandra.

Uppföljningen gjordes genom deltagande observation ca två veckor både på Rydet och i skolan, länken till en webbaserad enkät sändes ut till skolan i april 2014 (samma enkät som i Norge), intervjuer genomfördes med samtliga elever på högstadiet med undantag av tre av utländska elever hösten 2013 samt intervjuer med lärare och rektor.

Fall 3: Räntans gård, Svärtan och Berget – tre gårdar med pedagogisk verksamhet

Fall tre utgjordes av tre gårdar som samarbetar eller har samarbetat med en skola. Räntans gård ligger i Kristinehamns kommun. Gårdens huvudsakliga inkomstkälla är skog och därutöver tar man emot personer med funktionshinder via socialtjänsten samt gymnasieelever. På gården arbetar två personer heltid, far och dotter och dottern är utbildad socionom och anställd av gymnasieskolan. Gården Svärtan ligger i Hjo. Huvuddelen av marken är utarrenderad och ägarna har inte brukat gården själva på flera år, annat än för hästhållning. En av ägarna är lärare i grundskolan och sarskolan i no och tar emot sina elever hemma en dag i veckan. På Svärtan finns hästar samt hund och katt. Berget ligger i Grums och ägs av en lärare på gymnasieskolans introduktionsprogram. Han har tagit hem olika elevgrupper till gården 1-2 dagar er vecka, men när skolan lades ner fick upphörde arbetet. Mer information om fall tre finns här:

<http://www.slu.se/PageFiles/31687/Chania%20Lundstr%c3%b6m%20o%20Ljung.pdf>

Resultat och analys

Nannestad ungdomsskola – Hegli gård

Verksamheten på Hegli utvecklas kontinuerligt. En stor köksträdgård har vuxit fram och i skogen, på gammelplassen, bygger eleverna en lägerplats. Det första intrycket av Hegli var att arbetet flöt på otroligt smidigt med omkring tjugofem elever på plats. Eleverna jobbade bra och ofta med glatt humör. Det fanns en tydlig struktur i arbetet, de vuxna styrde upp och eleverna bedömdes efter varje arbetspass. Eleverna utförde det som ålades dem oavsett om det gällde djurskötsel, matlagning eller trädgårdsarbete. Försäljning av grönsaker gjordes varje vecka, men eleverna kunde inte påverka vad pengarna skulle användas till. Eleverna arbetade tillsammans, men mycket lite utrymme gavs för egna initiativ och påverkan. För att arbetet ska fungera med 25 nya elever varje vecka är det sannolikt helt nödvändigt med tydlig struktur, dels för att få arbetet att flyta och dels för att minimera risken för skador i en miljö med en hel del risker.

I de två klasser som jag träffade mest var stämningen olika. I den första klassen (intervjuade elever) var få elever negativa till själva arbetet. Eleverna beskrev utarbetet som skönt att slippa klassrummet, roligt att jobba tillsammans, gott att få lagad lunch, lärorikt, roligt med djur och kul att se grönsaker växa. Några var kritiska till ordningen på gården och att den är gammaldags, men stämningen i klassen upplevdes, av mig som observatör, som god och eleverna skrattade och skojade när man bar gödsel och foder, skurade mjölkkrum, gödslade ut, arbetade med odlingsbädden, styckade kött och högg ved. I den andra klassen upplevde jag stämningen mycket mer negativ och de tongivande eleverna var öppet negativa, men de gjorde vad de skulle. En av de mest kritiska eleverna sa till mig, efter att vi pratat en stund och hon tänkt efter: *"Jag tror att det är bra att vara här ... eftersom det för att ... bli van till att man måste ta i gödsel och sånt. Och så ser man ju var maten kommer ifrån då ..."*. En gymnasieelev berättade att stämningen i hans klass hade varit mycket negativ under tiden på Hegli, men att han själv hade gillat det och tyckt att han lärde sig. Variationen var stor för en tjej på gymnasiet sa: *"socialt ... väldigt socialt. Mycket bättre relationer efter sista veckan. Det var höjdpunkten på Hegli – att det var socialt"*. Flera av gymnasieeleverna uppskattade gästbudet under sista veckan: *"Efter Hegli ... sista gången var vi ett helt nytt gäng på något sätt för då jobbade vi alla tillsammans."* *"Efter festen skulle vi äta tillsammans och lärarna lagade mat till oss ... Åh det var så mysigt!"* Ytterligare en uttryckte att det var skillnad på en skogstur och Hegli, eftersom man på Hegli *"samarbetar om att få gjort nödvändiga saker. Man blir förbundna med varandra på ett annat sätt. Man blir sammansvetsade när man arbetar tillsammans och är beroende av varandra för att få något gjort. För det går inte att driva en gård ensam!"*

Intervjuerna handlade om elevernas erfarenheter och vad de själva uppfattade att de lärt sig. En av högstadieeleverna sa: *"det är intressant att lära att vi bör utnyttja naturen och hur vi kan utnyttja den till att få mat rätt och slätt... det är*

spännande att lära hur man gör det”, ”medan andra inte såg någon koppling mellan natur och det man gjorde på Hegli överhuvudtaget. Andra menade att det var viktigt att veta var maten kommer ifrån, att det var skönt att komma ut och slippa skolan samt att det var positivt att lära andra saker och att lära på andra sätt än att läsa i boken. Tiden verkar ha påverkat många av elevernas bild av Hegli. ”Vet inte....det mesta var kul när jag tänker tillbaka på det nu, men när jag var där var det dåligt alltihop”. Gymnasieeleverna mindes mycket från sin tid på Hegli och ju längre samtalen pågick desto mer positiva kändes eleverna. En elev berättade att ”det är liksom inte bara att producera mat. Det krävs en hel del för att faktiskt få till mat till många och ta vara på naturen exempelvis”. En kille hade bilden av lantbruk med sig från film och han var lite besviken över att djuren och bonden inte var bästa vänner, men i slutet av intervjun sa han: ”Man var en del av en stor cirkel ... vi hjälpte djuren och fick hjälp tillbaka igenom mat och mjölk och saker vi behövde för att laga mat till oss själva.” En elev sa att arbetet: ”handlar om natur. Djur och spannmål är natur.” ”Naturen är ju egentligen lite speciell ... det är rart hur allting växer och hur lång tid allting tar”.

Slakten gjorde djupt intryck på eleverna. Kalven fördes ut helt lugnt på gårdsplan där slaktaren avlivade den, medan eleverna såg på. Därefter avblodades kroppen och inälvorna togs ur. Slaktaren berättade hela tiden vad han gjorde och om de olika delarna. *”När kon blev skjuten, att man tappar den på blod och skär upp köttet – då lärde man sig massor”* sa en av eleverna. Under resten av veckan togs köttet om hand och det tyckte många var lärorikt. Ganska många avstod dock från att äta av köttet när det serverades till lunch. Några hade velat slippa erfarenheten, medan många menade att det var viktigt att veta och någon poängterade att det var stor skillnad mellan att få se ett hjärta i verkligheten jämfört med hjärtat på en docka. Slakten resulterade också i att eleverna fick se nya sidor hos varandra. Några berättade att de blivit förvånade över andras beteenden – tuffa killar som grät exempelvis. Det praktiska arbetet i allmänhet gjorde att elever, som normalt inte alltid var så duktiga i klassrummet fick visa framfötterna, vilket poängterades av både elever och lärare. Tiden på Hegli satte också spår hos vissa elever. En tjej lagade mer mat från grunden hemma och en kille sa: *”Kanske jag märker att jag blivit lite mer generös ... tänker lite mer på andra”. ”Om det är nån som sliter i skolan i något ämne så försöker jag hjälpa dem. Det gjorde jag inte förr. Då var jag mer arrogant och självupptagen, men så lärde jag mig att dela och hjälpa folk.”*

I samtal under arbete och intervjuer framkom att eleverna i klass ett ofta uppskattade att äta ekologiskt och hemodlat, medan flera i klass två tyckte det var äckligt att odla grönsaker i stallgödselad jord och menade att konventionellt odlade grönsaker därför var bättre. De tvekade att äta grönsakerna de odlat med stallgödsel och menade att de tänkte på gödseln när de skördade. Några pojkar förklarade en förvuxen rödbetas krokiga utseende med just att de var ekologiska, gödslade med stallgödsel och därför av lägre kvalitet. Jag frågade hur de trodde att de icke ekologiska rödbetorna odlades och de svarade då: *”De kommer ifrån samma, men blir sprutade så att de blir stora och fina. Får de hästskit blir de rare. De som blir sprutade blir säkert inte så böjda och konstiga ... de blir stora och fina. Då ser det mycket bättre ut och smakar bättre”*. Samma killar kunde beskriva fotosyntesen som ett rinnande vatten och beskrev att djur som fick kraftfoder blev mycket större än andra. Slutsatsen var att storleken beror på ”fodret” – oavsett om det var en kyckling eller en rödbeta. En av gymnasieeleverna jämförde nu och då. Han menade att *”90 % av maten förr i tiden kom från lantbruket”*, men att den andelen har blivit mindre nu. *”Det är mycket mer lagad mat och så... det är klart nu har vi slakterier – sånt föregår inte på ett jordbruk för sig själv. Så du behöver inte alltid jordbruksdelen”*. Med dessa exempel vill jag poängtera vikten av att eleverna får tillfälle och hinner reflektera själva och tillsammans med andra samt att man knyter ihop teori och praktik. Annars kan slutsatserna utifrån de praktiska erfarenheterna bli helt felaktiga.

Det förekom också kritik både från elever och lärare att kopplingen mellan skolan och Hegli var lite otydlig och att återkoppling till det praktiska arbetet förekom sparsamt i skolan. Ett av undantagen var en kille som mindes att en lärare vid något tillfälle hade sagt *”det var det ni gjorde på Hegli”* och att *”då var det nästan som om det kom ett litet ljus”*. En gymnasieelev menade att de kanske inte förstod nyttan med Hegli förrän senare. *”Vi tyckte att vi skulle vara i skolan för att lära ... men det är ju praktisk kunskap i no, so och sånt”*. Vi lärde också *”hur teknologin har byggt upp hur vi lever, och det tänkte man ju inte på förrän efteråt”*. *”Många tycker att det går att lära lättare genom praktiskt arbete, men många tänker att jag lärde inget. Men när man börjar prata om det och knyta ihop med teorin, då tänker du ... å ja detta lärde vi ju på ett sätt där.”* En av de intervjuade lärarna konstaterade att samarbetet mellan skolan och Hegli inte fungerade så väl och att Hegli skulle kunna användas mycket mer i skolan. Hon menade att man inte hittat fungerande former för samarbete och att lantbrukaren var mycket bestämd angående hur verksamheten skulle bedrivas. Det var tydligt att tiden på Hegli hade gjort intryck på eleverna och att det praktiska arbetet har bidragit till bättre och djupare förståelse för olika sammanhang.

Lära för livet – Rydet

Gården Rydet köptes av skolan 2010. När man kommer på besök tar eleverna emot, visar runt och berättar – det är deras gård och min upplevelse var att de tog stort ansvar. Det var ofta tal om gårdens ekonomi, hur man skulle förbättra den och vilka delar av verksamheten som var lönsamma. Alla elever bodde på gården tre nätter varannan vecka. Under de dygn jag var där såg jag aldrig några konflikter mellan eleverna. Flera elever berättade att det mycket sällan var konflikter mellan dem, men att konflikter mellan elever och lärare förekom. En lärare sa: *”Folk tror mig inte när jag berättar att 14 stycken*

lever ihop och de skrattar ... och du vet ... och ibland är de riktigt knasiga ... du vet för det är en del av att vara tonåringar ... de är fortfarande barn på så många sätt". "Men det att de lever tillsammans bidrar enormt ... det är ingen tvekan om att de knyter an till varandra när de lever ihop". Hon menade att övernattnings var viktigt för att skapa en social dynamik, lära känna varandra, få ta ansvar för sin vardag med matlagning, tvätt, städ mm, men också för att förstå att vi är olika som människor, men att det måste vara ok. "Vi har några elever som har lite svårigheter, men så är det i världen och man får lära sig att leva med varandra!" Min upplevelse var att få försöka smita från arbetet. Förvisso var inte alla lika engagerade, men de deltog och om inte annat så tittade de på.

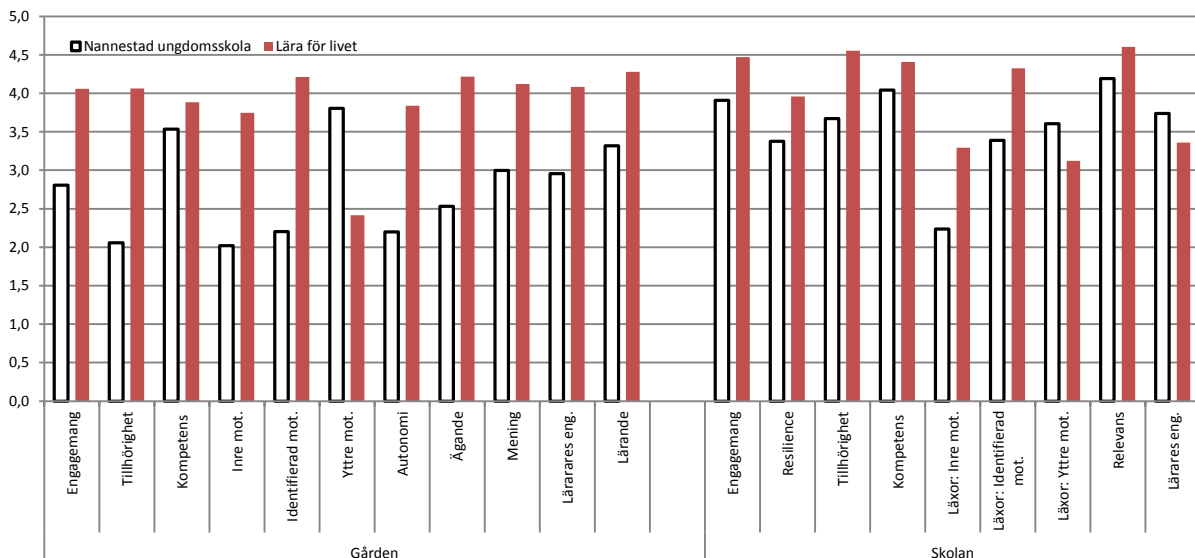
Under intervjuerna frågade jag hur de jobbar med lantbruk i olika skolämnen. Några menade att nästan allt de gör har en relation till det, "jordbruk är nästan alltid inblandat i alla saker som vi gör". Vi har ju occupations (teman) mest från FS. Vi arbetar och skriver grejer och går på djupet och information och historia och grejs". En del av eleverna nämnde dock biologi, kemi, geografi och matematik. "Matematiskt tror jag att vi gjort en del. Räkna hur mycket vi kommer få, hur mycket vi ska plantera. Min syster räknade på hur många potatisar det var på en åker som vi planterade på". En annan sade: "Växternas kemi och matte, för vi räknar på olika saker om odlingen". På frågan om något var roligt på FS svarade de bland annat: att skörda, planera för framtiden och få göra det sedan, laga mat, lära sig nya saker, att vara självständig, att arbeta praktiskt, fritid, jobba hårt, att bygga och inreda, att måla och snickra. En sade att jag "gillar arbetet och det, men det jag gillar mest är att leva tillsammans med andra människor". När jag frågade hur de såg på FS svarade en: "jag tänker nog mest på det roliga vi gör, sen är det coolt att tänka på det vi har byggt: Vi byggde det!" och en annan: "Jag tänker det som en del av samhället... svårt att förklara ... som en del av samhället – hjärtat i samhället, för att det är lantbruk. Som jag sa innan så håller ju lantbruket liv i städerna". En tredje reflekterade över frukostvanorna på FS. De åt gröt till frukost för att spara pengar och den här eleven menade att det var ok för när de hade skaffat kor skulle de mjölka dem och göra yoghurt. "Då kommer vi få äta så mycket sånt att man hellre vill ha havregryn igen". När eleverna har ansvar för ekonomin så inser de att man måste prioritera. Samtidigt var eleven helt trygg i att situationen skulle ändras. En konstaterade att han skulle vilja att de kunde köpa rättvisemärkt, men att de inte hade råd. En annan sa att vissa elever ville köpa sallad trots att det fanns på gården och att det gällde att odla sådant som folk tycker om, annars blir det bara över. Ansvar var något många tog upp när de tillfrågades om viktiga saker man lärde sig på FS. Annat var vikten av att lära sig klara sig själv inför vuxenlivet, ta ansvar för varandra, träna på att leva ihop med andra och samarbeta. Sedan nämndes att odla, ta hand om djur och det man skördat, att bygga och sköta sitt hem och vara med och planera och organisera. En annan tyckte att: "man lär alla ämnen i praktiken och inte bara teoretiskt som man gör i skolan ... man lär liksom lite mer vad användningen för det räknasättet är". När jag frågade om de ändrat sig på något sätt på grund av FS sa en att man slänger mindre mat: "nu tänker jag det tar typ jättelång tid att göra denna potatisen ... så man kanske inte bara vill slänga den". En annan sa "att man inte tar grönsakerna för givet", att det är skillnad att odla till husbehov och för att leva på det. "Det är tuffare att jobba på en bondgård och tjäna pengar på det än att jobba som läkare". Man vill få en bra skörd för att få pengar till djurens foder och att potatis är billigt jämfört med det arbete som odlingen kräver. En djupare förståelse kom fram i en killes reflektion. Han berättade att han först känt stor besvikelse när en gris dött och man bara lagt den i gödselhögen, men: "nu förstår jag att vi inte hade tid att gräva ett stort hål ... och nu i år när vi tog allt bajs och det som var i gödselhögen och gödslade landet med det så förstår jag varför vi gjorde det". "Jag förstår att vi typ gjorde om det till något annat vi kunde använda". "Nu har vi använt grisen ... den är återvunnen."

Att vara på FS gav enligt några en annan kontakt med naturen. "När jag är här uppe (på FS) så tänker jag inte på att ... jag tror att ... då känns det inte som om jorden någonsin kommer att gå under eller explodera eller ozonlagret eller vad det kallas kommer att gå bort". Några av de andra nämnde att det var roligt med biologi och att man talar mer om naturen och är mer i den nu när man går på FS. "Förut tänkte jag bara ... vad trist att vara i skogen och nu tänker jag bara ... det är härligt". "Ibland när man sitter på rasterna och bara ser den (naturen) speciellt den där lilla turen (från skolhus till FS) man måste ta ... är väldigt jobbig, men ändå väldigt roligt att gå igenom en skog varje dag ... det brukar man ändå inte göra. Låter dumt, men det är så". Hon var också lite orolig för att de lärde sig "rätt" saker i skolan i förhållande till andra elever. "Jag är lite orolig att jag typ blir beroende av sånt, typ frisk luft och sånt när jag egentligen bara ska jobba med papper och en dator". FS kan definitivt ses som entreprenöriellt lärande när man har ekonomiskt ansvar: "man måste köpa billiga saker och att man måste vattna det man odlar så att det växer upp och man kan sälja det ... och sälja det till bra pris". Min bild av verksamheten utifrån intervjuer och observationer är att eleverna trivdes, samarbetade, tog ansvar, ökade sin känsla för ekonomi, livsmedelsproduktion och natur samt visade exempel på att ha förstått sammanhang som många saknar förståelse för. Rektor sade under en intervju att: "Målet är att de ska förstå verkligheten de befinner sig i och få perspektiv på att det finns en historia och en framtid och att de är en del av det och att de kan vara med och påverka". "De ska göra det på ett ansvarsfullt sätt med respekt för planeten och allt levande. De kan skapa och är de som fortsätter skapelsen ... men vi kan också förstöra ... skolan ska hjälpa dem att se skillnaden".

Enkätundersökning

Omkring hälften av Nannestadsskolans elever i åk 9 svarade på enkäten och det är okänt om de elever som intervjuats deltog. På Lära för livet svarade 18 elever på enkäten. Påståendena i enkäten har grupperats enligt Skinner et al (2012) med utgångspunkt i SDT (Deci et al, 1991). Höga värden på alla påståenden utom yttre motivation är då positiva för engagemang och motivation hos eleven, som i sin tur främjar lärandet enligt SDT. Yttre motivation är den för lärandet minst effektiva sortens motivation och triggas av belöning eller tvång, men eleven förstår inte värdet i det som ska göras. Enkätsvaren från Lära för livet speglar de intryck av nöjda och engagerade elever, som kommit fram under intervjuer och observationer. Ett medeltal på omkring fyra för alla grupper av påståenden, utom yttre motivation, talar för en god lärmiljö både på gården och i skolan. Elevernas uppfattning att lärarna känns något mer engagerade på gården än i skolan är sannolikt viktigt för elevernas syn på gårdsarbetet, då lärarna till stor del är desamma i bägge situationerna. Under stapeln lärande döljer sig att majoriteten av elever svarar 4 eller 5 (skala 1-5) på påståenden att de lärt om kvalitet på maten, om växters och djurs behov, jag slänger mindre mat och förståelsen för kretslopp i naturen. Hälften av eleverna angav att de tänker mer på maten hemma efter FS och 41 % anger att de också tänker på matens smak när de vet var den kommer ifrån.

Observationer och samtal på Hegli visade på skillnader mellan de två klasserna. De fyra andra klasserna vet jag ingenting om och det är okänt vilka elever som svarat på enkäten. Utan statistisk analys kan man kort säga att i medeltal finns det en tendens till att eleverna på Hegli uppfattar att de lär sig, känner engagemang, kompetens och mening, men att de inte känner ansvar och möjlighet att påverka, inte tycker det är jätteroligt eller ser stor nytta för dem själva, utan många arbetar för att det ingår i skolarbetet. Eleverna har en tendens till att se mer mening och känna engagemang i skolan än på gården. I medeltal anger en majoritet av eleverna (4 eller 5) att de lärt sig var maten kommer ifrån, om kretslopp i naturen, hur naturen fungerar, vad växter och djur behöver och att produktion av mat kräver arbete.

Figur 1. Medeltal för enkätsvaren, graderat från 1-5. Påståendena är grupperade enligt Skinner et al(2012) för att ge svar på elevernas känsla av engagemang, tillhörighet, kompetens, lärande mm. (mot = motivation; eng = engagemang).

Diskussion och slutsats

Projektet har visat att praktiskt arbete på en gård kan ge elever djupa insikter om livsmedelsproduktion, hållbar utveckling och människans förhållande till naturen genom praktik och reflektion. Erfarenheter från arbetet på gården tydliggör å ena sidan vårt beroende av naturen för livsmedelsproduktion och å andra sidan värdet av lantbruket för att få mat. Eleverna inser ganska snart att mat kräver arbete. En elev på Lära för livet konstaterade att potatis är för billigt för att odla och sälja. Här finns en fantastisk grund för diskussion om storskaligt lantbruk och vad som driver utvecklingen, var energin i de olika systemen kommer ifrån och hur mat i framtiden ska produceras. Bara för att eleven arbetar mycket småskaligt, är det inget problem att diskutera storskaliga lösningar om man i grunden förstår vad det handlar om.

Sandell och Öhman (2010) efterfrågar situerade och dynamiska koncept av naturen som grund för utomhuspedagogik och lärande om hållbar utveckling och vi vill hävda att praktiskt arbete med livsmedelsproduktion är ett fantastiskt exempel på just detta. Eleverna sätt att reflektera över deras eget beroende av naturen och koppling till den via livsmedelsproduktionen i detta projekt menar vi visar på en enorm potential i dessa verksamheter, men det kräver tid och reflektion. Sandell och Öhman (2010) nämner sex aspekter på möten med naturen som beskriver potentialen med utomhuspedagogik med avseende på lärande om hållbar utveckling: 1) Erfarenhetsbaserad upplevelse av meningen med naturen. Att odling kan ge

erfarenhetsbaserade upplevelser av meningen med naturen är detta projekt ett tydligt exempel på. 2) Ett relationellt etiskt perspektiv. Odling är ett sätt att använda naturen instrumentellt för våra egna syften. Det är inte svårt att diskutera etiska dilemman utifrån våra matvanor och hur maten produceras. 3) Naturens egenvärde som fjärde aspekt på hållbar utveckling utöver den ekologiska, ekonomiska och sociala. Naturens skönhet och egenvärde kan upplevas under arbetet eller under pauser. Flera elever berättar om naturupplevelser under gårdsarbetet eller i anslutning till det. 4) Praktisk humanekologi. Förståelse för människan som biologisk varelse och vårt beroende av ekosystemtjänster kan förstås när man producerar mat. 5) Upplevelsen av ett enklare liv. Här är kärnan i Heglis verksamhet. Man kan klara sig på mindre och stora gästbud kan skapas med relativt enkla medel. 6) Demokrati, identitet och bostad. Sandell och Öhman menar att det kan vara nyttigt att besöka multifunktionella platser, exempelvis en skog – och där fundera över vilka hänsyn man bör ta i förhållande till exempelvis de arter som finns som komplement till biologisk bokkunskap. Ett lantbruk är en multifunktionell plats med en verksamhet som kräver en mängd olika hänsyn.

Projektet tydliggör att tiden är en viktig faktor för flera av dessa aspekter och att ett studiebesök inte räcker för den här typen av lärande, men att de kan fylla andra funktioner. Inte heller enbart praktiskt arbete är tillräckligt, utan det krävs diskussion och reflektion. Om eleven hittar felaktiga förklaringsmodeller för olika upplevelser finns en risk att dessa sedan lever kvar som sanningar. Genom att tillbringa längre tid med att odla mat och sköta djur kan man nå längre än bara till en vetenskaplig förklaring av fenomen och eleven kan skapa sig en ny relation till naturen och öka förståelsen för vårt beroende av den, vilket är en av grundpelarna för att man ska vilja ta miljöhänsyn som vuxen (Chawla & Flanders, 2007).

Det praktiska gårdsarbetet har också en kraftfull social aspekt som många elever vittnar om. Att arbeta tillsammans på riktigt ger gemenskapen en ny dimension, nya möjligheter för teoretiskt svaga elever att vara duktiga och för lärarna att lära känna fler sidor hos sina elever. Rektorn i Nannestad framhöll att för vissa elever var vistelsen på Hegli den enda tiden då de upplevdes positiva av sina lärare och fick positiv feedback under sin högstadietid! Självklart är detta otroligt viktigt för individen. Gården kan uppfylla många av de kriterier som Larsson (2014) beskriver främjar hälsa i form av meningsfulla kontexter, relationer till andra, möjlighet att klara av de krav som ställs på ens person och att känna samhörighet. Lantbrukets djur kräver omsorg av människorna, vilket i sin tur gör individen betydelsefull. Därför är gården en fantastisk plats för människor med olika psykiska svårigheter.

På Lära för livet har man en grupp elever som trivs och accepterar varandra. En elev sa under intervjun att livet förändrats på ett livsavgörande vis, när personen kom till denna skola. Observationerna har visat en fantastisk utveckling för den individen under det dryga år som projektet pågått. Enkätsvaren visar också tydligt att de aspekter som SDT menar gynnar lärandet hos individen uppfylls mycket bra. På Lära för livet har eleverna inflytande över verksamheten på gården och det finns få ramar, annat än ekonomiska och vad som är praktiskt möjligt, men det är aspekter som är lätta att förstå och acceptera. Undervisningen sker under pluralistiska former, men samtidigt funderar jag över hur mycket man egentligen diskuterar och reflekterar kring frågor om hållbarhet i den dagliga verksamheten. Många av eleverna har tänkt till och tagit ställning, bland annat genom att bli vegetarianer och en elev sa att han tyckte det var synd att de inte hade råd att köpa fair trade och ekologiskt. Ett par av eleverna som var vegetarianer hade också svårt att föda upp djur enbart med syfte att äta upp dem. Arbetssättet i skolan, som vi tolkar det, har alla förutsättningar för att genomföra samtliga steg i lärprocessen enligt Kolb (1984) (praktisk erfarenhet, reflektion, abstraktion, testande). Men hur mycket man egentligen arbetar med frågor kring hållbar utveckling i förhållande till gårdsarbetet har vi svårt att överblicka.

På Hegli är förutsättningarna annorlunda och skillnaden mellan klasserna stor. De flesta av de intervjuade högstadieleverna var positiva. I stort sett samtliga av gymnasieelevernas berättelser visade att de åtminstone i efterhand upplevde tiden som både värdefull och lärorik. Vi menar att verksamheten på Hegli är en fantastisk modell för hur en "vanlig" grundskola kan ge alla sina elever möjlighet till utomhuspedagogik på ett lantbruk, men att det finns några delar som vi tror skulle kunna förbättras. Min tolkning är att det pågår en kamp kring Hegli och hur verksamheten ska bedrivas. Vissa lärare är överens med lantbrukaren, medan andra inte är det och framförallt gäller det förhållandena kring matlagningen. Utan en någorlunda samsyn i lärarkåren, försvåras diskussionen med elever och föräldrar och risken blir att elever kommer till gården med förutfattade meningar. Har man en lärare som tar med diskmedel för att "disken ska bli ren" så ger det konstiga signaler till eleverna. Å andra sidan vore det värdefullt om lantbrukaren närmare förklarade sina tankar och eventuellt öppnade upp för vissa förändringar så att inte verksamheten som sådan riskeras. Undervisningen sker huvudsakligen enligt normativ tradition med fokus på hållbar utveckling och livsmedelsproduktion, men också stor medvetenhet om sociala aspekter. Elevernas möjligheter till inflytande är litet vilket sannolikt är förklaringen till den låga känsla av inre motivation, tillhörighet och autonomi i enkätsvaren. Till stor del beror detta på organisationen och svårigheten med inflytande då det kommer nya klasser varje vecka med många elever. Om man öppnar upp för visst inflytande från elever och andra lärare kanske inställningen och därmed känslan för Hegli kan förbättras? En elev sa "*Jag visste inte hur mina blommor skulle se ut.*" Kanske eleverna skulle kunna vara med och planera vad som ska odlas och kanske man också kan få välja? SDT är tillämplig på oss alla. Alla vill känna tillhörighet, kompetens och autonomi och genom utbyte av tankar och viss möjlighet att påverka

skulle samarbetet mellan skolan och gården sannolikt kunna förbättras, genom att både lärare och elever känner sig mer delaktiga. Större delaktighet ökar sannolikt chansen för bättre koppling mellan teori och praktik. Mer reflektion kring vad som görs och hur det "passar" in i skolarbetet vore av stort värde för de elever som inte klarar att uppnå sådan förståelse på egen hand. Tolkningen har dock gjorts utan att vi deltagit under elevernas sista vecka på Hegli, då elevernas inflytande är större.

Chawla & Flanders (2007) menar att tre faktorer krävs för att människor ska vara beredda att ta miljöhänsyn i sitt vardagsliv: (1) uppskattning av miljön för dess egen skull eller för dess värde för mänskligheten, (2) kunskap om miljöfrågor och att konsekvenserna är tydliga, (3) en tro på att man kan påverka eller att det finns sociala normer som känns tvingande. Miljöåtgärder görs dock mer sällan om de är framtvingade och belöningar och straff fungerar dåligt för att uppnå genuint miljöarbete (Darner, 2009) på samma sätt som andra åtgärder som styrs av yttre motivation (Deci et al, 1991). När regleringen försvinner fortsätter individen ta miljöhänsyn endast om motivationen för åtgärden är internaliserad. Vill man ha långsiktig effekt måste man stärka personens identifierad motivation för det önskade beteendet. Denna motivation grundas ofta genom erfarenheter från barndomen och skiljer människor som visar miljöintresse från dem som inte gör det (Chawla, 1999). Genom en kombination av undervisning för hållbar utveckling där livsmedelsproduktion ingår som en naturlig del, skulle förutsättningarna för ett ökat engagemang och en vilja att bidra till en mer hållbar samhällsutveckling kunna öka hos våra barn och ungdomar. Om undervisning också delvis kan förläggas utanför klassrummet med praktiskt arbete med produktion av mat kan detta sannolikt bidra till mer hållbara barn och ungdomar, som en följd av lärande utifrån egen erfarenhet. Detta ökar förståelsen för viktiga sammanhang samt ger ett ökat psykiskt välbefinnande hos elever genom möjligheten att se resultat av sitt arbete, få använda fler sidor av sig själva, tillsammans med andra, i en rik kontext. Lantbruk och livsmedelsproduktion blir då ett av verktygen för att möta en av skolans viktigaste utmaningar.

Publikationer

- Lundström, C. & Ljung, M. (2011). Collaboration between farms and schools in education in Sweden - why is it so difficult? Presenterad vid The XXIV European Society for Rural Sociology Congress "Inequality and Diversity in European Rural Areas", 22-25 August 2011, Chania, Greece
- Lundström, C. & Ljung, M. (2012). Samarbete mellan skola och lantbruk i Sverige – vad krävs för att lyckas? Presenterad vid The 10th European IFSA Symposium, 1-4 July 2012 in Aarhus, Denmark
- Lundström, C. & Ljung, M. (2013). "Farm school" or "School farm" – How do the different perspectives influence students' learning? Presenterad vid: The Second Conference of the Academic Initiative on Farms as Sites of Learning, 2013 Farm Education – Impulses for Research and Practice 11 - 14 November, Stapelfeld, Tyskland (Key note)

Slutsatser (gällande nytta med råd till näringen)

De två skolsamarbetena i denna rapport bygger framförallt på två personers starka drivkrafter och övertygelse om värdet av praktiskt lantbruksarbete för högstadiel elever. I Nannestad är konceptet utvecklat tillsammans med Universitetet för Miljö och Biovetenskap, UMB, i Ås, men skulle inte pågå om inte lantbrukaren/läraren sett möjligheten med sin gård, jobbat hårt under många år och också mött förståelse för idén i skolan och kommunen. I Varberg grundläggs arbetet i det faktum att rektor och lärare är trygga i Montessoris pedagogiska grundsyn, deltagande i ett internationellt nätverk och med en amerikansk skola som förebild. Skolinspektionens positiva besök på FS 2013, övertygade också om att detta koncept rymms utan anmärkning inom ramen för svensk grundskola. Detta talar för att det sannolikt finns affärsmöjligheter för intresserade lantbrukare i samarbeten med svenska montessoriskolor. I Sverige finns dock få montessoriskolor med högstadium. Enligt Maria Montessori skulle konceptet "Erdkinder" in i åldersgruppen 12 - 18 år och vår uppfattning är att detta kan vara en av orsakerna till att så få skolor bedriver undervisning för årskurserna sju till nio. Om man som lantbrukare skulle kunna erbjuda ett "Erdkinder"-koncept till en montessoriskola skulle deras betalningsförmåga och förståelse för möjligheterna dock kunna vara större än hos en "vanlig" skola. Vi får dock inte glömma att majoriteten av svenska elever inte går i montessoriskolor, även om de har samma behov.

Vi menar att med regelbundna och strukturerade samarbeten mellan skolor och lantbruk så skulle alla bli vinnare, även om den största vinsten skulle tillfalla individen som deltar i gårdsarbetet och samhället som får kompetentare medborgare. Med livsmedelsproduktion som utgångspunkt för undervisning skulle stora vinster kunna uppnås vad gäller: 1) Kunskapsutveckling genom starkare koppling mellan teori och praktik, 2) Ökad motivation för lärande, 3) Social träning och utveckling, 4) Ökad förståelse för viktiga sammanhang och människans beroende av naturen och dess ekosystemtjänster. Sådan verksamhet kan bedrivas på ett småskaligt jordbruk, men också som en del av ett större företag under förutsättning att det småskaliga med mycket handarbete ges utrymme även i detta sammanhang. Kanske en person utifrån kan ta emot skolelever i överflödiga byggnader på ett större lantbruk om inte ägarna själva orkar eller vill? Man kan naturligtvis också tänka sig andra kontexter som uppfyller samma förutsättningar.

2004-2014 har utsetts av FN till decenniet för lärande om hållbar utveckling. Snart är perioden slut och frågan är vad som kommer i fokus sen. Lärande för hållbar utveckling är minst lika angeläget nu som det var i början av 2000-talet, men frågan är hur det kommer att prioriteras och benämnas i skolan. Behovet av kunskap om livsmedelsproduktion och dess roll i samhället kommer bara att öka med ett ökat avstånd mellan stad och land. Utmaningen är hur vi kan få centrala beslutsfattare i samhället att förstå vinsten av att utnyttja livsmedelsproduktion som kontext för undervisning samt skapa ekonomiskt utrymme för arbetet samt mod att flytta ut ur klassrummet? Vi menar att en storskalig satsning skulle främja engagemang, kunskap och förmåga att agera för en hållbar samhällsutveckling bland morgondagens medborgare, konsumenter och beslutsfattare, öka intresset hos ungdomar för att arbeta inom de gröna näringarna, men också ha betydelse för ungdomars psykiska hälsa. På köpet skulle synen på lantbruket och livsmedelsproduktionen förändras i grunden.

Om man som lantbrukare skulle vilja samarbeta med en skola menar vi att man ska använda "rätt" argument i diskussionen. Den stora potentialen för skolan ligger inte främst i att eleverna lär var maten kommer ifrån, utan att använda matproduktionen som verktyg för lärande och förståelse för grundläggande sammanhang samt att ge eleverna en lärmiljö med stora sociala möjligheter. Detta menar vi är något lantbruksorganisationer bör driva och vi hoppas att resultaten och erfarenheterna från detta projekt ska användas som underlag för en sådan utveckling!

Resultatförmedling till näringen

- Föredrag vid LRF:s skolkontaktmöte, Stockholm, april 2012
- Föredrag vid workshopen "Djur och människor i vård och skola" anordnad av Hushållningssällskapet Skaraborg den 12/12/11.
- Redovisning av "Utvärdering av Gården som pedagogisk resurs" vid föräldramöte på Lära för livet 130110
- Deltagande på Skolforum den 29-31/12 i Stockholm på uppdrag av LRF.
- Deltagande på Skolforum den 28-30/13 i Stockholm på uppdrag av LRF.

Referenser

- Chawla, L. & Flanders, C. D. (2007). Education for strategic environmental behavior. *Journal of Environmental Education Research*, vol. 13, (4). ss. 437-452.
- Darner, R. (2009). Self-Determination Theory as a Guide to Fostering Environmental Motivation. *The Journal of Environmental Education*, vol. 40 (2), ss. 39-49.
- Deci, E. L., R. J. Vallerand, L. G. Pelletier and R. M. Ryan (1991). Motivation and Education: The Self-Determination Perspective. *Educational Psychologist*, vol. 26 (3-4), ss. 325-346.
- Illeris, K. (2000). Workplace learning and learning theory. *Journal of workplace learning*, vol. 15 (4), ss. 167-178.
- Ison, R & Rusell, D. (2000). *Agricultural extension and rural development – breaking out of traditions*. Cambridge: University of Cambridge.
- Kolb, D. (1984). *Experiential learning : experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, Inc.
- Larsson, M. (2014). *Tonårsflickor hälsa – att stödja och stärka*. Diss. Linnéuniversitetet.
- LRF. (2008). Gården som pedagogisk resurs – kartläggning av kommuners intresse och betalningsförmåga. Intern rapport.
- Lundström, C. (2010). Samverkan mellan skola och lantbruk – utomhuspedagogik för hållbar utveckling! En litteraturöversikt. [Elektronisk]. Skara: Sveriges Lantbruksuniversitet (Precisionsodling 2010:2). Tillgänglig: http://pub.epsilon.slu.se/4942/1/lundstrom_c_100902.pdf
- Mayer-Smith, J. (2007). Teaming Children and Elders to Grow Food and Environmental Consciousness. *Applied Environmental Education*, vol. 6 (1), ss. 77-85.
- Myndigheten för skolutveckling. (2004). Lärande om hållbar utveckling. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1979> (hämtad 140815)
- Sandell, K. & Öhman, J. (2010). Educational potentials of encounters with nature: reflections from a Swedish outdoor perspective. *Journal of Environmental Education Research*, vol. 16 (1), ss. 113-132.
- Skinner, E. A., Chi, U. & The Learning-Gardens Educational Assessment. (2012). "Intrinsic Motivation and Engagement as "Active Ingredients" in Garden-Based Education: Examining Models and Measures Derived From Self-Determination Theory." *The Journal of Environmental Education*, vol. 43 (1), ss. 16-36.
- Skolverket. (2014). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. Tillgänglig: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2575 (hämtad 140630)
- Socialstyrelsen. (2013). *Psykisk ohälsa bland unga – underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013*. Tillgänglig: <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19109/2013-5-43.pdf> (Hämtad 140919)
- Widerberg, K. (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Öhman, J. (2009). Att utbilda för hållbar utveckling – ett pluralistiskt perspektiv. Presenterat på Konferensen: Nycklar till framtiden - lärande för hållbar utveckling, Nyköping 18-19 november. Tillgänglig: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:309995/FULLTEXT02>